

ІНСТИТУТУ ТЕОРЕТИЧНОЇ ФІЗИКИ ІМ. М.М. БОГОЛЮБОВА НАН УКРАЇНИ – 60

22 січня 2026 р. в Інституті теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України відбулися урочисті збори з нагоди 60-річчя від дня заснування установи. У великому конференц-залі Інституту зібралися його співробітники й запрошені гості, зокрема члени Президії Національної академії наук України, Відділення фізики і астрономії НАН України, колеги з українських та іноземних наукових установ.

Урочисті збори з нагоди 60-річчя від дня заснування Інституту теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України відкрив директор Інституту доктор фізико-математичних наук Сергій Миколайович Перепелиця. Він привітав гостей заходу і виголосив доповідь «Інститут теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України: 60 років наукового поступу», в якій ознайомив присутніх з історією становлення установи, основними віхами її розвитку, найважливішими здобутками, нинішнім станом та перспективами.

Інститут теоретичної фізики було створено в 1966 р. Ідея заснування такої установи в Україні належала видатному фізику-теоретику і математику академіку Миколі Миколайовичу Боголюбову. Він і став першим директором Інституту, який нині названо його ім'ям.

У ті роки створення теоретичного інституту в Києві було подією непересічною і майже неймовірною, оскільки тоді вже існував Інститут теоретичної фізики АН СРСР у Чорноголовці. Тому ініціативу академіка М.М. Боголюбова проходило зустріти як у союзній Академії наук, так і у вищому керівництві Радянського Союзу. Ця ініціатива виявилася успішною лише завдяки незаперечному авторитету та світовому імені Миколи Миколайовича Боголюбова. Надзвичайно важливу роль відіграла також підтримка президента АН УРСР академіка Б.Є. Патона та керівництва України, зокрема першого секретаря ЦК КПУ П.Ю. Шелеста. Зрештою, 5 січня 1966 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову «Про створення Інституту теоретичної фізики АН УРСР».

А вже в 1970 р., напередодні проведення однієї з найпрестижніших міжнародних конференцій з фізики високих енергій — Рочестерської конференції, в історичній місцевості Феофанія на південній околиці Києва було введено в експлуатацію новозбудований корпус Інституту.

Усе, пов'язане зі створенням Інституту, — від вибору майданчика під будівництво та оформлення інтер'єру до формування наукових напрямів і добору кадрів — відбувалося за безпосередньої участі академіка М.М. Боголюбова.

До роботи над оздобленням корпусу було залучено молодих талановитих митців: холи на кожному поверсі прикрасили керамічні та смальтові панно роботи Івана Марчука і Миколи Стороженка, центральний вестибюль — абстрактний вітраж «Розщеплення атома» авторства подружжя Анатолія Гайдамаки і Лариси Міщенко, а монументальне мозаїчне панно Івана Марчука «Плахта» на торці корпусу стало справжньою візитівкою Інституту. Сьогодні імена цих художників відомі в усьому світі, а їхній творчий доробок є гордістю українського народу.

Багато уваги М.М. Боголюбов приділяв формуванню основних напрямів наукової діяль-

ності установи, фокусуючи їх навколо теорії елементарних частинок, теорії ядра і ядерних реакцій, теорії твердого тіла і статистичної фізики. Саме він запросив на роботу до Інституту науковців зі світовим ім'ям. І вже за кілька років новостворений київський Інститут теоретичної фізики під керівництвом академіка М.М. Боголюбова перетворився на потужний науковий центр, добре відомий світовій науковій спільноті своїми здобутками.

Тут сформувалися наукові школи М.М. Боголюбова і О.С. Парасюка з математичної фізики і квантової теорії поля, О.С. Давидова з теоретичної фізики, О.Г. Ситенка з теоретичної ядерної фізики та теорії плазми, П.І. Фоміна з релятивістської астрофізики, космології та елементарних частинок. Крім цих корифеїв теоретичної фізики, обличчя Інституту сформувала ціла плеяда видатних учених: О.З. Петров, В.Г. Бар'яхтар, Д.Я. Петрина, І.Р. Юхновський, А.Н. Тавхелідзе, В.П. Шелест, Г.М. Зінов'єв, Ю.О. Ситенко, Г.Ф. Філіппов, Ю.Б. Гайдідей, О.О. Серіков, А.У. Клімик, І.В. Сименюк, Ю.М. Ломсадзе, В.П. Гачок, І.П. Якименко та ін.

Серед класичних результатів Інституту, що увійшли до світової скарбниці знань, варто згадати давидовське розщеплення, теорію дифракційного розсіяння Ситенка — Глаубера, класифікацію гравітаційних полів Петрова, колір кварків — додаткове квантове число, запропоноване М.М. Боголюбовим, Б.В. Струмінським і А.Н. Тавхелідзе, R-операцію Боголюбова — Парасюка, теорію Фоміна квантового народження Всесвіту з вакууму.

У різні роки Інститут очолювали академіки М.М. Боголюбов (1966—1973), О.С. Давидов (1973—1988), О.Г. Ситенко (1988—2002), А.Г. Загородній (2002—2024), доктор фізико-математичних наук С.М. Перепелиця (з 2024).

Сьогодні основними напрямками наукових досліджень Інституту є такі:

- фізика високих енергій, астрофізика і космологія, ядерна фізика;
- квантова теорія поля, симетрії в квантовій фізиці, теорія інтегрованих систем;
- квантові матеріали, квантова оптика, квантові технології;
- теорія конденсованих середовищ і нелінійних динамічних систем, нанофізика;
- фізика нерівноважних систем, синергетика;
- фізика м'якої речовини, біофізика;
- інформаційні технології, машинне навчання, обчислювальні методи в теоретичній фізиці.

Продовжуючи урочисті збори, від імені Президії НАН України колектив Інституту привітав президент Національної академії наук України академік НАН України Анатолій Глібович Загородній. Він акцентував увагу на вагомому внеску установи в науковий доробок Академії та важливому значенні Інституту, як одного з провідних світових центрів теоретичної фізики, для розвитку фундаментальної науки в Україні.

Президент НАН України вручив співробітникам Інституту відзнаки, грамоти й подяки.

З вітальним словом від Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України виступив її голова, перший віцепрезидент НАН України академік НАН України Вячеслав Леонідович Богданов.

Привітання колективу Інституту виголосив також віцепрезидент НАН України, голова

Секції хімічних і біологічних наук НАН України академік НАН України Володимир Григорович Радченко.

Академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України академік НАН України Михайло Віталійович Бондар привітав учасників урочистого зібрання і вручив співробітникам Інституту подяки Відділення.

Теплі вітання з нагоди 60-річчя установи висловили колеги з інших наукових і освітніх центрів України та світу, зокрема:

- директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України академік НАН України Я.С. Яцків;

- професор Міжнародної вищої школи передових досліджень (SISSA, Трієст, Італія) Карло Баччигалупі;

- директор Інституту фізики конденсованих систем імені І.Р. Юхновського НАН України член-кореспондент НАН України Т.М. Брик;

- заступник директора з наукової роботи Інституту фізики напівпровідників імені В.Є. Лашкарьова НАН України член-кореспондент НАН України В.М. Джаган;

- декан факультету радіофізики, електроніки та комп'ютерних систем Київського національного університету імені Тараса Шевченка кандидат фізико-математичних наук, доцент А.В. Нетреба;

- президент Українського фізичного товариства, завідувач кафедри радіотехніки та радіоелектронних систем факультету радіофізики, електроніки та комп'ютерних систем Київського національного університету імені Тараса Шевченка доктор фізико-математичних наук, професор І.О. Анісімов;

- професор кафедри теоретичної фізики імені професора Івана Вакарчука фізичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка член-кореспондент НАН України Х.П. Гнатенко;

- заступник директора з науки і освіти Київського академічного університету кандидат фізико-математичних наук В.М. Шадура.

Крім того, на адресу Інституту і його колективу надійшли вітальні листи від інших установ Національної академії наук України.

Під час урочистого зібрання відбулася церемонія вручення дипломів новообраним почесним докторам Інституту — професору Королівського технологічного університету (Стокгольм, Швеція) Еріку Ауреллу та головному науковому співробітникові відділу теорії м'якої речовини Інституту фізики конденсованих систем імені І.Р. Юхновського НАН України членові-кореспонденту НАН України Мирославу Федоровичу Головку. Обидва лауреати виступили з інавгураційними промовами. Професор Ерік Аурелл окреслив основні етапи свого наукового шляху та висловив підтримку українським науковцям у складний для України час. Член-кореспондент НАН України М.Ф. Головка розповів про підходи до побудови статистичної теорії конденсованого стану

речовини, яку він спільно з колегами розвивав упродовж багатьох років, а також підкреслив тісний зв'язок львівської наукової школи з Інститутом теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України.

На завершення урочистих зборів відбулася презентація анонсу фільму про Інститут теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України, підготовленого командою науково-популярного пізнавального каналу «Академ.Медіа» та працівниками Інституту. Фільм присвячено історії становлення установи, її науковим традиціям і сучасним напрямкам досліджень.

*За інформацією Відділення
фізики і астрономії НАН України
підготувала О.О. Мележик*